

KOVÁCS KISS GYÖNGY

„AZ SZŐLŐNEK DOLGÁRUL.” SZŐLŐK ÉS SZŐLŐTERMESZTÉS A KORA ÚJKORI KOLOZSVÁRON

Ezen esztendőben felette kevés és igen keserű bor lött; szabad volt a szőlőjét minden embernek házához vinni, az sok pogányság miatt a dézsmát ki-ki lelkiismerete szerint vitte a dézsmára, az Kispiacra” – írta történeti feljegyzéseiben Segesvári Bálint az 1613. évi kolozsvári szőlőtermésről (Bálint–Pataki szerk. 1990: 147). Éves bejegyzései között egyébként gyakran szerepelnek szőlőre való utalások, ugyanis a kolozsvári polgárok életének fontos „kísérője” volt mind a szőlő, mind a bor. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint az a tény, hogy ugyanazon mozgalmas esztendőben, Bethlen Gábornak a városba érkezte és fejedelemmé választásának lázas előkészületei sem akadályozták meg a tanácsot abban, hogy az előző évek gyakorlatához hasonlóan akkurátusan rögzítse a szüret időpontját/rendjét/lefolyását (Jeney-Tóth 2008: 63). Jakab Elek és Pataki József mellett a közelmúltban Kiss András és Jeney-Tóth Annamária foglalkozott a kolozsvári szőlőtermesztés különböző aspektusaival. Jelen írás részben az ő eredményeikre támaszkodik, részben új forrásokat – elsősorban kolozsvári osztályleveleket – vont be a vizsgálódásba, ez a forráscsoport ugyanis a dézsmajegyzékek, adójegyzékek, városi közgyűlési jegyzőkönyvek, törvénykezési jegyzőkönyvek, számadáskönyvek és céhes anyagok mellett releváns információkat hordoz a szőlőtermesztésről is.

A kolozsvári szőlőművelés kezdeteit hiteles írásos emlékek nem tanúsítják, jóllehet a települést övező dombok napsütötte oldalai, a málok mindig is alkalmasak voltak szőlőtelepítésre és -művelésre,¹ amint ezt a több évszázados gyakorlat is bizonyítja.

Miután 1316-ban Károly Róbert a kolozsváriak kérésére kibocsátja Kolozsvár várossá fejlődésének alap-kiváltságlevelét (Jakab 1870: 31–33, vö.

1 Például 1454-ben egy kolozsvári özvegyasszony végrendeletében túzokmáli szőlőjéről hagyakozik, 1469-ben kolozsvári polgárok a Kómálon művelt szőlőjükért a kolozsmonostori apátnak tartoznak bordézsmával, 1461-ben a Szentgyörgy-hegyen, 1468-ban pedig a Thropenberg nevű hegyen lévő szőlőről végrendelkeznek (Jakó szerk. 1990 I.: 448, 694, 582, 660).

Jakó szerk. 2004: 119), a városi levéltári anyagban is egyre több oklevél támasztja alá a szőlőművelés és a borgazdálkodás tényét. A város kiváltságlevelének sorozatában a szőlőkre és a borra vonatkozó kiváltságok kötegét a *vinea* és a *vinum* címszavak V kezdőbetűjével jelölik (Fasc. V.), a köteg első hét oklevele pedig a szőlőműveléssel kapcsolatos.

E források arról is tanúskodnak, hogy a 14. század folyamán – saját határaikon túl – a kolozsváriak szőlői, szőlőkertjei és -hegyei (*promontoriumok*) nyugaton már egészen a Szászfenes feletti dombokig terjedtek. A fejedelemség korában a szőlők délen a Házsongárdtól kezdődően délkelet felé a Békásig húzódtak – e szőlőhegyeket a számadáskönyvek „*ante portam mediam*” (a „Közép-kapu előtti”) területekként említik; majd északon a kajántói úttól és völgytől kiindulva a Szentgyörgy-hegyen, a Lombon, a paisi dűlön, a különböző nevű málokon – Túzokmál, Kőmál, Borjúmál, Kányamál – és a Hóján át a monostori dombokon folytatódtak, „*ante portam pontanam*” (a „Híd-kapu előtt”) megnevezéssel. A város polgárainak ezek mellett Fenes határában is voltak szőlőkertjei – a törvénykezési jegyzőkönyvek nemegyszer tartalmazznak per alatt álló szőlőkért tett vallomásokat.

A kolozsvári szőlők helyének és a birtoklók szerinti területének egyik leggazdagabb forrásai a városi levéltár osztálylevelei. A kolozsváriak 17–18. századi szőlőhagyatékait ezekben az örökösödési leltárakban a következő helyeken azonosíthatjuk: Házsongárdban, Szentgyörgy-hegy, Hídelve (kertszőlő), Kőmál, Hója, Lomb (külön említve a Felső-Lombot, illetve Közép-Lombot), Fenes, a fenesi határ, utóbbi esetében külön specifikálva a kertszőlő, a kerekszőlő, de megkülönböztetik a fenesi Hosszúhegyet, a Hosszúszőlőt, másképpen a Hosszút is. Szerepelnek még az osztálylevelekben szőlők a Brétfűben/Brétfőben (Alsó-Brétfűben), Túzokmálon, Bornyúmálon, Hegyesdombon, monostori hegyen, Aszúpatakán, Békáspatakán, Nádasterén/Nádasterin, a papfalvi út mellett, Cseren, Hendeliben (Felső-Hendeliben), Kukukfészekben, és a Zsidón (Kovács Kiss szerk. 2012).

A hagyatéki leltárak által számba vett szőlők nagysága igen változó: „egy darabcskától” vagy fél fertálytól hét holdig terjedt, a „hűtös szőlőmérők” tanúsága szerint. A „cse-repes ház” tulajdonosának, a patricius Stenczel Imrének a halála után a szőlőörökségek között szerepel egy félfertályos parcella is, míg Hász Dániel salavárikötő hat szőlőbirtoka közül a hójai hétholdas kiterjedésű (Kovács Kiss szerk. 2012: 291, 350).

Természetesen a szőlőtermesztésre alkalmas és használt helyek területének ára különbözik a talaj, következképpen az ott termelt szőlőből készült bor minőségének függvényében; az ármegállapításnál azonban feltehetően figyelembe vették a szőlőültetvény állapotát is („ne az hús évvel ezelőtti állapotját nézze, amiben ma is van”). Így például a fenesi határon az osztóbírák egy hold szőlőt 1629-ben a Hosszúhegyen 40 rajnai forintra értékelték, a Hosszúszőlő felett pedig egy fél holdat 30 forintra, a Szentgyörgy-hegyen 1630-ban egy hold ára 33 rajnai forint, míg a felső Lombon ugyanebben az évben 31 forint csupán féholdnyi szőlőt ért.² 1731-ben Régeni József elhunytát követően „nyilat vontak” a „Harsungarti fél hold gyümölcsösre szőlejevel együtt”, így jutott az egyik örökösnek „nyil szerint 15 magyar forintokban” (Kovács Kiss szerk. 2012: 499).³

2 Román Országos Levéltár Kolozs Megyei Igazgatósága Kolozsvár város levéltára (a továbbiakban KvLt) Fasc. I. 143, 148b, 148c.

3 Ez az értékkülönbség egyébként kimutatható a szántóföldek esetében is. Míg a Szentgyörgy-hegyen vagy a györgyfalvi út mellett egy négyköblös szántó föld ára 12 rajnai forint volt, a Kövespadon egy hatköblös föld 25-öt, egy tízköblös 50-et ér, a Kajántó völgyében, illetve a Belső-Szopor oldalán pedig egy-egy nyolcköblös föld ára csupán 12 rajnai forint, a Kőhídon egy kilencköblös föld 12 rajnai forint. A tordai országút mellett egy négyköblös szántó föld 17 raj-

A szőlők az ingatlanok kategóriában jelentős – és kommutatív – értéket képvisel(het)tek, eladhatók, házra, majorra cserélhetők voltak, gyakorta per tárgyát képezték, és a polgárok ház vagy házcseré esetén készpénz helyett vagy mellett is szívesen fogadták el ezeket.

Tekintsük röviden át, kik voltak a kolozsvári szőlők birtokosai. *Krónikájában* Heltai Gáspár Stephan Kolb polgárt, akinek a házában Hunyadi Mátyás született, gazdag szőlőművesként említi, bár Mátyás királynak a szülőházát adófizetés alól mentesítő kiáltáslevele a lakóépület említett gazdját egyszerűen civisnek nevezi (Székely szerk. 1957: 283–284, Gündisch hrsg. 1981: 198–207). 16. századtól a kolozsvári források a szőlőművelő megnevezéssel a szőlőkben idénymunkát végző szolgarendűeket illetik. Nem honosodott azonban meg a szőlősgazda kifejezés sem, amit az is bizonyít, hogy a kolozsvári adatokban különösen gazdag *Erdélyi magyar szótörténeti tár* 'szőlősgazda' címszava egyetlen olyan kolozsvári adalékot sem tartalmaz, amely a kifejezés használatára utalna (SZT XII.: 664). Nyilván azért nem, mert a kolozsvári társadalomban ismeretlen a valós szőlősgazda státus – egzisztenciális értelemben, kizárólagos jövedelemszerző minőségként. A szőlőbirtokosok elsősorban a városhatáron belül élő módos vagy kevésbé módos polgárok, céhbeliak, „művesek”, „árus emberek”, kalmárok vagy egyéb foglalkozásúak voltak. Az 1603–1733 között íródott 235 osztálylevélből 80 tartalmaz szőlőörökség(ek)re vonatkozó bejegyzést. Ezek a polgárok tulajdonát képező szőlők, jobbára az idők folyamán végbement osztályok következtében felaprózódtak, és rendszerint különböző helyeken voltak találhatóak. Például a város egyik legtehetősebb polgárának, Vicei Máténak elhunytá után, 1627-ben készült osztálylevelél értelmében két feleségétől származó gyermekeinek és unokáinak az elhunyt szőlőbirtokából egy-egy jogosultnak nem jutott több 4 holdnál, ezek is szétszórva a különböző határokon. Így például tizenhárom esztendő Antal nevű fiának négyholdnyi szőlőrészből másfél hold a Hójában, a többi a fenesi határon a következő megosztásban: két hold egy tagban, majd két különböző helyen fél-fél hold. (Kovács Kiss szerk. 2012: 180–210, vö. Pataki 1974.)

Az ispotályok és céhes testületek szőlői természetszerűen nagyobbak és kevésbé tagoltak voltak, mint a városi polgárok tulajdonát képezők. A Szent Erzsébet ispotály mesterének 1610-es számadásai tanúsága szerint az ispotály a Kőmálban 10,5 hold, a Zsidóban 1 hold szőlőt birtokolt, míg a Szentlélek ispotály számadásaiban házsongárdi, szentgyörgy-hegyi, kajántói úti, Kajántó völgyi, lombi, paisi szőlők szerepelnek (Márton szerk. 2010: 143, Flóra szerk. 2006: 123).

A kolozsváriak szőlőgazdálkodását vizsgálva eleve fel kell figyelni bizonyos helyi sajátosságokra. A szőlőhegyek mentén – amint erről alább részletesebben is szó lesz – nincsenek pincék, pincesorok. Következésképpen szüretidőben a szükséges eszközöket nem a pincékből hozták elő, hanem a gazda házából szállították a szüret helyére. A másik sajátosság: éppen a pincék, pincesorok hiányából adódóan Kolozsvárról borkivitel is csak igen kivételes esetekben történt. Szüretkor bizonyára minden szőlőhegy a szokásos vigadalmak színhelyévé is vált, adataink azonban arra is utalnak, hogy a város közelében fekvő szőlőskertek alja szolgálta a céllővészet gyakorlását. Az egyik lövőtér,

---

naï forintot és 54 dénárt ér, a Házsongárdon, a tordai országút mellett szintén egy négyköblös szántóföld 6 rajnai forint, míg a Túzokmálon egy három és fél köblös 10-et, a Túzokmál alatt egy kétköblös és 4 vékást 4 rajnai forintra értékelnek. A Nádasteri alatt, innét a Nádason egy négyköblös szántóföld 45 rajnai forintot, a Bodonkút alatt egy két és fél köblös pedig 16-ot ér. A Kajántó-völgyben egy nyolcköblös föld ára 13 forint, a borháncai oldalon a négyköblös földet 6 rajnai forintra értékelték, a györgyfalvi út mellett ugyanilyen területű föld 14 forintot ér, Belső-Szopor oldalán a nyolcköblös föld értéke 12 forint. (Kovács Kiss szerk. 2012.)

illetve lövőhely a kómáli szőlők alatt feküdt (Kovács Kiss 2008: 22), de egy hasonló volt a házsongárdi szőlőhegy szélén is (SZT VII.: 1231). 1574-ben, a hídelvi hóstát szász legényei és a magyar ötvösinasok közti tragikus végű verekedést követően – amelyben egy ötvösinas életét veszítette – a kihallgatott tanúk vallomásából kiderül, hogy a szőlők alatt terült el a serdülőkorú inasok játszótere is (Kovács Kiss 2008: 9–26). Sőt – feltehetően a szőlősgazda gyermekei és azoknak barátai – a szőlőskertben is játszhattak.

A szőlőtermesztés köztudottan munkaigényes foglalkozás, amely kora tavasztól egészen a szüret utáni must, illetve bor kezeléséig állandó odafigyelést, készenléletet és munkát igényel. Ezért még a kisebb kiterjedésű, családi művelésű szőlőkben is szükségeltetik bizonyos munkálatokhoz külső munkaerő, amit többnyire a kalákázás biztosított. Más a helyzet azonban Kolozsvárt, ahol a szőlőbirtokos polgárok nem vettek részt közvetlenül a szőlőművelési munkálatokban, a szőlőket szakmányban vagy napszámosokkal műveltették. Ennek megfelelően a nagyobb kiterjedésű szőlőkben a munkálatokat idény-munkások végezték, a vincellérek irányításával.⁴ „Die 10. Januarii 1647. Attunk apánk uramnak [a céhmesternek] az esztendőben eccer is, másszor is, az becsületes céh szőleje mieltetésére, az vincellér fizetésével együtt f 95 d 75.” – olvasható a jelentős kiterjedésű szőlőkkel rendelkező szabó céh irataiban.⁵

Mivel az ispotályok elszámolásra kötelezett városi intézmények – amelyek csak bizonyos, könnyebb fázisoknál (például szedés, levelezés, metszés) vették igénybe az ispotálybeli szegények munkáját –, számadáskönyvekben szintén feltűnik a vincellérek járandósága, mint ahogyan a napszámosok esetében tételesen megjelennek az egy-egy műveletre fordított költségek is, illetve az általuk elvégzett munka mibenléte-mennyisége (vö. Pataki 1974).

„Az szőlők műveltetésére költöttem Fr. 103. d 32” – jegyezte fel 1609-ben számadásaiban Lutsch Péter, a Szent Erzsébet ispotály mestere (Márton szerk. 2010: 123). A szőlőkben a munkálatok március–áprilisban kezdődnek a karózással. Ennek a napszáma 12 dénár (Márton szerk. 2010: 123).⁶ Két hét múlva következik a szőlők meghajtása vagy hajlítása, azaz a szőlőtőnek karóhoz kötözése friss fűzfavesszővel. Ezt a fázist többnyire asszonyok és leányok végzik. 1608-ban ennek a napszáma 8 dénár (Pataki 1974, Flóra szerk. 2006: 97, 149, 159, 171, 193, 204). Március végén, áprilisban sor kerül az első kapálásra, amit júniusban a második kapálás követ. A kapálók napi bére 12 dénár (Pataki 1974, Flóra szerk. 2006: 98, 100, 134, 149, 159, 171, 200). A két kapálás között pedig a szőlőben több művelet vár a szőlőmunkásokra. Közvetlenül az első kapálás után a szőlők szaporítása, pótlása érdekében el kell végezni a homlítás vagy bujtást, azaz a szőlőhajítás lehajlítását, földdel való betakarását, hogy a föld alatt gyökeret eresszen. Ennek a bére napi 12 dénár (Pataki 1974, Flóra szerk. 2006: 67, 98, 123, 129, 160, 204). Május folyamán végzik a levelezést 8 dénár napszámért (Pataki 1974, Flóra szerk. 2006: 68, 98, 123, 140, 160, 205), azt követően pedig az első kötözést, majd júliusban és augusztusban a második és harmadikat. Az első és harmadik kötözésért napjára 8 dénár fizetség jár, a másodikért 12 dénár (Pataki 1974, Flóra szerk. 2006: 67, 70, 100, 123, 149, 160, 171, 193,

4 Például Nyírő Kálmánnak, a jómódú kolozsvári fő- és királybírónak, akit egyébként – más vonatkozásban – a százférfiak tanácsa egy alkalommal paráznsággal vádolt meg, fenesi származású volt a vincellérje (Kiss szerk. 1998: 84).

5 KvLt Céhiratok, Magyar Szabó Céh, nr. 34. 11’.

6 Pataki József táblázatban tünteti fel az általa vizsgált 1589. esztendőben az ispotály tíz és fél holdas szőlőjében az elvégzett munkát és az ezért fizetett napszámot, a napszámosok számát és a kifizetett bérösszege (Pataki 1974, Flóra szerk. 2006: 67, 97, 123, 137, 149, 159, 171).

204). A szüret előtt, többnyire szeptemberben került sor a keverésnek nevezett utolsó kapálásra.⁷

A szüret – vagy ahogy a forrásokban szerepel, szedés – megkezdését, illetve végzését a százférfiak tanácsának határozatai szigorúan szabályozták. „1586: Az szüret dolgát városul bíró uramra tanácsával egyetemben bízták”⁸ Így például 1600-ban a szüret megkezdésének első napja az ispotály szőlőiben október 24., a többi szőlőben október 27. volt. Az erről szóló határozatban ez áll: „ispotálymester uram ez jövő pénteken kezdgye el a szedést, utána való hétfőn pedig kezdgyék az alhegyeket az szokás szerént szednie, de senki erős büntetés alatt vasárnap ne merészellen szedni, hanem praedicatio után estvefelé költöznessenek szőlejek alá, az derék hegyek annak utána az [rég]i mód szerént szabaduljanak meg”. Tehát a szüretelés megkezdésében az elsőbbség a város ispotályait illette, néhány nap elteltével azonban a többi szőlősgazda is megkezdte a szedést – a tanács által megszabott rendben –, előbb az alant fekvő, majd a „derék” szőlőhegyeken.⁹ A szüret is sok munkáskezet igényelt, részt vettek benne a szedők, nyomók, bothordók. A szedésnek a napi bére 4 dénár volt, a bothordásnak, azaz a fűrtök a nyomókhoz való, puttonyos szállításáért a napszám 12 dénár (Pataki 1974; Flóra szerk. 2006: 32, 70, 101, 103, 124, 160, 172, 201, 205; SZT I.: 1051). A kijelölt helyen, a kádakba öntött fűrtökből a nyomók taposták ki a mustot. Egy-egy nyomó bére 12 dénár (Pataki 1974, Flóra szerk. 2006: 70, 101–103, 124, 137, 160, 172, 205). A szüret idejére a szőlősgazda vagy a vincellér „kiköltözik” a szőlő alá, pontosabban kihordatja a szüretkor használatos kádakat, puttonyokat, vedreket, sajtót, hordókat, átalagokat. Ez a kihurcolkodás is utal arra, hogy a kolozsváriak szőlőiben nem voltak pincék, pincesorok, mint más borvidékeken, ami a sajátos kolozsvári borgazdálkodással függ össze. Közvetlenül a szüret után még el kellett végezni a pántfejtést, majd a metszést és a fedést. A pántfejtés a tavasszal, a szőlőtő karóhoz kötéséhez használt, de a nyáron megszáradt fűzfavesszők szétvágásából és elhordásából áll. Ennek a munkának a napi bére 5 dénár (Pataki 1974, Flóra szerk. 2006: 71, 105, 124), és ezt az esztendő utolsó munkálataiként a metszés és a fedés követte. Mind a metszésnek, mind a fedésnek a napidíja 12 dénár volt (Pataki 1974, Flóra szerk. 2006: 71, 105, 124, 149, 160, 172, 205). A szőlőket a szőlőpásztorok felügyelték, akik a pénzjuttatáson kívül esetenként természetbeni juttatásában is részesültek: „6. Septembris. Attam az kómáli szőlőktől az pásztoroknak 9 kenyeret az szegényekéből, mindenik kenyér mellé atta, négy-négy pénzt pecsenyére, teszen tt. [totius] Fr. – d. 36.

Az sidóbeli szőlőpásztorok[na]k attam egy kenyeret, pecsenyére attam Fr. – d. 20.” – jegyezte fel 1610-ben a szűcs Fodor Gergely, ispotálymester (Márton szerk. 2010: 146). És mivel a szüret munkálatai alkalmanként akár a késő estébe is belenyúlhattak, ugyanakkor egyfajta összefüggéssel is lehetőséget teremtettek, gyertyát is kellett vásárolni „kellékként”, aminek az árát az akkurátus az ispotálymesterek szintén feljegyezték (Márton szerk. 2010: 58). Hasonlóképpen jártak el a céhekben is, erről árulkodik a szabó céh egyik 1646-os bejegyzése: „Az szüreten két nap beletelvén, költöttünk ételünkre és italunkra, mert ugyan számosan is voltunk, forint 30 dénár 92” (Jeney-Tóth 2008: 65). A céhekben egyébként az ifjú mestereknek a szüreten való részvételt kötelező feladatként írták elő, ám ezen felül a további tennivalókban is részt kellett venniük.¹⁰

7 A szőlőmunkálatokra vonatkozóan hasonló adatokat tartalmaznak a Szent Erzsébet ispotály számadáskönyvei (mMárton szerk. 2010).

8 KvLt Közgyűlési jegyzőkönyvek (A továbbiakban TanJk) 1/1, 36.

9 TanJk I/3, 186^v (rég]i oldalszámozás: 366).

10 KvLt Céhiratok, Magyar Szabó Céh, nr. 34. 11^v.

Természetesen az egyéni szőlősgazdák is vezettek számadásokat szőlők műveléséről – így tett a város egyik jeles ötvöse, Balásfi Bálint is a 17. század első harmadában, aki a céh számadásai közé a saját szőlőre költött összegeket is feljegyezte (Jeney-Tóth 2008: 65).

A szőlőben a férfiakkal karöltve nők is dolgoztak, és a szőlősgazdák vagy a vincellérek a napszámosokkal szembeni durvaságaiktól-trágárságaiktól őket sem kímélték. E gyakorlatnak szintén nyoma marad a város törvénykezési jegyzőkönyveiben: 1562-ben egy asszony által perbe fogott szőlősgazda ellen a tanúk részletesen kifejtették, mily szidalmakkal illette a gazda a szőlőműves asszonyt: „Bestye kurváné ú és bestye kurváné az ú leánya!...” (TanJk II/2. 45.) A helybeli szőlőmunkások többnyire a városi társadalom kevésbé tehető, jórészt pauperizálódott s így társadalmilag eljelentéktelenedett rétegeiből származnak. 1584-ben egy tanú például így vall: „nem tudom mint s hogy lött, mert szegény ember gyermeke lévén, én csak az szőlőben munkálkadtam”. És egy másik kolozsvári szőlőműves tanú önmagáról: „én is mint szegény munkás és szőlőkapás ember...” (TanJk II/7. 191, SzT XII.: 659). A források azonban egyértelműen arra utalnak, hogy e szőlőmunkát vállaló városi napszámosok gyakorlatilag nem okoztak több gondot a közösségnek, mint a többi városlakó. A tizedesek, fertálykapitányok számon tartották, evenként bejegyezték őket a fertály adókönyvébe, megfizettették velük adójukat, és amennyiben törvényszegést követtek el, városi polgártársaikhoz hasonló módon folyt az eljárás ellenük. A társadalomba való problémamentes integrálódás gyakorlata nem jellemezte azonban a környező, némelykor távolabbi településekről származó, Kolozsvárra elszegődött – bármilyen elnevezésű – szolgálókat és szolgákat, akik öntörvényű világot teremtettek maguknak a városban belül. Szolgarendűekként hét közben keményen dolgoztak, s állandó szállásuk lévén, gazdájuk kordában tartotta őket, behajthatók voltak rajtuk a kirótt adók, azonban egyértelműen s kimutathatóan megőrizték saját mikro-közösségük életformáját, szabadidős szokásait – jórészt származási helyük szerinti csoportosulásban. Énekeikkel, virágénekeikkel, táncaikkal, vasárnapi ivászataikkal, mulatozásaikkal, hangoskodásukkal nemegyszer megbotránkoztatták a helybelieket, és szilajságuk gyakran a város bírái elé juttatta őket, onnan pedig nemegyszer a kolozsvári tömlőcbe, a Toronyba (Kiss 1994: 70–83, 109, 111; Kiss szerk. 1998: 129–152). Ez egyébként kiadós kocsmaéjszakákat követően némelykor megtörtént tisztos kolozsvári gazdáikkal is. Mindezt a törvénykezési jegyzőkönyvek tanúvallomásai örökítik meg, amelyek gazdag forrásai ennek az urbanitásban latensen tovább élő falusi életformának és kialakulóban lévő városi folklórnak.

A tizenöt éves háború viszontagságai idején – és annak közvetett hozadékaként az azt követő években is – országszerte igen elterjedtek a különböző bűncselekmények, és ez alól Kolozsvár sem képez kivételt. A várost elárasztották a „levelesített” bujdosók, el nem szegődött szolgálók és szolgák, parázna nőszemélyek, az úgynevezett lézengők, akik nem riadtak vissza bűncselekmények elkövetésétől sem (vö. Kiss szerk. 2008: 121–128). Ezért a közösség kénytelen volt ismételt határozatokat hozni féken tartásuk, városbóli eltávolításuk érdekében, illetve külön szolgákat tartani, akik a kötelező adót igekeztek e lumpenelemeknek behajtani. Utóbbiak számát gyarapították azok az idénymunkások is, akik a szőlőben elkezdődött munkálatok, de főleg a szüret idején előzönlítették a várost. Ezeket a szőlőkben munkát vállalókat munkájuk természetétől függően Erdély-szerte különböző elnevezésekkel illették (lásd SzT XII.: 655–663), a kolozsvári szabályrendeletek azonban – az egyszerűség kedvéért – következetesen szőlőművesekként hivatkoztak rájuk. Miután 1600 júliusában a százférfiak tanácsa megállapította a városban „az számtalan sok futottságnak és kuldusoknak nagy szörnyőségeket és ocsmány dögletes

voltokat”, annak elkerülése végett, hogy „közönséges nyavalya és romlás következne belőle”, az egyháziakat és az ispotálymestereket a koldusok helyzetének kivizsgálására utasították. A tanács ugyanakkor felkérte a bírót, kiáltassa ki, hogy minden rendbeli „jövevény emberek”, szőlőművesek és koldusok egyaránt szerezzenek maguknak szállást a hóstátokban, illetve rendelje el – büntetés terhe mellett –, hogy senki a piacon, utakon, házak alatt harangszó után ne hálhasson (TanJk I/5, 184v). A százférfiak megállapítása és kérlelhetetlen utasítása nyilvánvalóan a jövevény idénymunkásokra vonatkozik és nem a városi szegény rendű szőlőművesekre. Viszont a szőlőművelésből és következőképpen a borgazdálkodásból származó jelentős haszon biztosítása megkívánta – amint ezt a szüret esetében már láttuk – a szőlőművesek alkalmazhatóságának és napszámuknak szigorú szabályozását. Ezért a város periodikusan – többnyire évente – szabályozta az egy-egy munkálatért kifizetendő bért. 1585-ben például azt a gazdát, aki a béren felül ételt is adott, vagy a megsabottnál nagyobb bérrel csábította magához a szőlőművest, tíz forint bírság fizetésére kötelezték. 1600-ban már ennél is szigorúbb a szabályozás. Ekkor már az étkeztetésen kívül a szőlőművesek kocsmában való „gazdálkodtatása”, azaz megvendéglése is tilos volt. 1603-ban, amikor a várost a „nagy éhség” szorongatta, a százférfiak tanácsa a „mostani nyomorult, nyavalyás szűk időhöz képest” a szőlőművesek napszámát ideiglenesen a következőképpen szabta meg: a férfi szőlőművesek, kapások, homlítóknapibére 14 dénár, az asszonyoké 9 dénár volt. Ezúttal is tiltották az étkeztetést, a határozat megszegését minden esetben 10-10 forinttal büntették. 1604-ben pedig, feltehetően a munkaerőért történő versengés következtében, azokat a vincelleket, akik a városi végzés ellenére „hitetik-csábítják” a szőlőműveseket, megszegyenyítő büntetéssel, kalitkába zárással sújtották. Hasonló büntetés járt azoknak a parasztembereknek is, akik magasabb bérezéssel kérkedtek a szőlőművesek előtt (Kolosvári-Óvári szerk. 1885: 205; TanJk I/5, 184, 222, 469; SZT XII.: 662). A szüret befejeztével és az utána még elvégzett – már említett – munkálatokkal a szőlőművesek zömének véget ért szőlőbeli foglalatossága. Következett a kisajtott must elszállítása a szőlőbirtokos városbeli pincéjébe (Flóra szerk. 2006: 137, 172, 205; SZT IX.: 432, 433). A különböző helyeken szüretelt must városbeli tárolása a helyi adottságok – a többnyire felaprózódott szőlőparcellák – miatt ugyanis gazdaságosabbnak tűnt a pincék-pincesorok építésénél. És nem utolsósorban a kolozsvári, „másodfoglalkozású” szőlőtermesztésből sem származott oly nagy mennyiségű must és bor, ami ne fért volna el a gazda városi pincéjében, kivált rossz termés esetén. E vonatkozásban Stephan Pulacher kolozsvári főbíró 1597-ben ezt vallotta: „azon esztendőben kevés bor termet vala és az pince meg nem rakodott borral” (SZT X.: 721). Ugyancsak a lakóház szomszédságában megépített pince mellett szőlő a kolozsvári szőlőbirtokosnak a kizárólagos korcsmárolási joga, illetve az idegen bor behozatalának tilalma is, ami a bor tárolását csak egy idényre igényelte és a korcsomárlás megejtéséhez minél közelebbi színhelyhez kötötte.

A must városba szállításával és pincékben való elhelyezésével ugyanis a szőlőbirtokos a következőkben már más státusban tevékenykedett: korcsomáló borgazda vált belőle.

Jóllehet Kolozsváron nem alakult ki olyan karakteres szőlőtermesztés – és ennek következtében borász- és borkultúra sem –, amelyet egyedi kultúrtörténeti jelenségként tarthatnánk számon, azonban más városokhoz hasonlóan e tevékenység itt is hozzájárult a városi polgárság gyarapodásához, anyagi jólétének fokozásához.¹¹

11 Kőváry László adatai szerint a 19. században, a filoxéra pusztítását megelőzően a kolozsvári szőlők mintegy 470 holdat tettek ki (vö. Pataki 1970).

SZAKIRODALOM ÉS FORRÁSOK

Bálint József – Pataki József (szerk.)

1990 Segesvári Bálint történeti feljegyzései (1606–1654). In: *Kolozsvári emlékirók 1603–1720*. A bevezető tanulmányt írta és az időrendi áttekintést összeállította Bálint József. A forrásokat válogatta és jegyzetekkel ellátta Pataki József. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 136–172.

Flóra Ágnes (szerk.)

2006 *A Szentlélek ispotály számadáskönyvei 1601–1650*. A számadások szövegét közléteszi Márton Tünde és Mihály Ágnes. A bevezetőt írta Rűsz-Fogarasi Enikő. A kötetet szerkesztette, jegyzetekkel ellátta és a mutatót készítette Flóra Ágnes. L'Harmattan – Transylvania Emlékeiért Tudományos Egyesület, Budapest.

Gündisch, Gustav (hrsg.)

1981 *Urkundenbuch für Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*. Editura Academiei, Bukarest.

Jakab Elek

1870 *Oklevéltár Kolozsvár története első kötetéhez*. Buda.

Jakó Zsigmond (szerk.)

1990 *A kolozsmonostori konvent jegyzőkönyvei (1289–1556)*. I–II. Akadémiai Kiadó, Budapest.

2004 *Erdélyi Okmánytár. Oklevelek, levelek és más írásos emlékek Erdély történetéhez*. II. 1301–1339. Magyar Országos Levéltár, Budapest.

Jeney-Tóth Annamária

2008 Szőlőtermesztés és borfogyasztás a 17. század első évtizedeiben Kolozsváron. *Korunk* XIX. (9) 62–68.

Kiss András

1994 *Források és értelmezések*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.

Kiss András (szerk.)

1998 *Boszorkányok, kuruzslók, szalmakoszorús paráznák*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.

Kolozvári Sándor – Óvári Kelemen (szerk.)

1885 *A magyar törvényhatóságok jogszabályainak gyűjteménye. I. Az erdélyi törvényhatóságok jogszabályai*. MTA, Budapest.

Kovács Kiss Gyöngy

2008 *Megidézett múlt. Tanulmányok, forrásközlések*. Komp-Press Kiadó, Kolozsvár.

Kovács Kiss Gyöngy (szerk.)

2012 *A kolozsvári osztóbirói intézmény és a kibocsátott osztálylevelek*. Sajtó alá rendezte, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta Kovács Kiss Gyöngy. Korunk–Komp-Press Kiadó, Kolozsvár.

Márton Tünde Mária (szerk.)

2010 *A Szent Erzsébet ispotály számadáskönyvei. 1601–1650*. A számadások szövegét közléteszi Flóra Ágnes, Márton Tünde Mária és Mihály Ágnes. A bevezetőt Rűsz-Fogarasi Enikő írta. L'Harmattan – Transylvania Emlékeiért Tudományos Egyesület, Budapest.

Pataki József

1970 Szőlőtermesztő középkori Kolozsvár. *Igazság*. (166) júl. 18.

1974 Jó szőlősgazdák voltak a kolozsváriak. *Igazság*. (119) máj. 22.

Székely Erzsébet (szerk.)

1957 *Kronika az magyaroknak dolgairól*. In: *Heltai Gáspár válogatott munkái*. Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó, Bukarest, 255–370.

SzT – Erdélyi Magyar Sztörténeti Tár

1975 I. Anyagát gyűjtötte és szerkesztette Szabó T. Attila. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.

1995 VII. Anyagát gyűjtötte és szerkesztette Szabó T. Attila. Kriterion Könyvkiadó – Akadémiai Kiadó, Bukarest–Budapest.

- IX. Anyagát gyűjtötte Szabó T. Attila. Szerkesztette Vámszer Márta. Erdélyi Múzeum-Egyesület – Akadémiai Kiadó, Kolozsvár–Budapest.
- X. Anyagát gyűjtötte Szabó T. Attila. Szerkesztette Vámszer Márta. Erdélyi Múzeum-Egyesület – Akadémiai Kiadó, Kolozsvár–Budapest.
- XII. Anyagát gyűjtötte Szabó T. Attila. Szerkesztette Kósa Ferenc. Erdélyi Múzeum-Egyesület – Akadémiai Kiadó, Kolozsvár–Budapest.

PODGORII ȘI VITICULTURĂ ÎN CLUJ ÎN EPOCA MODERNĂ TIMPURIE

Începuturile viticulturii clujene nu au fost documentate, deși laturile însorite ale dealurilor din jurul așezării au fost întotdeauna potrivite pentru plantarea și cultivarea strugurilor. După ce Carol Robert de Anjou în 1316 a acordat diploma de privilegii orașului Cluj, tot mai multe documente ale arhivei orășenești atestă existența viilor, a podgoriilor și a viticulturii. Podgoriile și fâșiile de pământ potrivite pentru viticultură (*promontorium*) se află pe dealurile din jurul așezării. Scrierile divizionale, registrele de dijmă, registrele de impozite, protocoalele consiliului orășenesc, registrele de socoteli sunt categoriile de izvoare care conțin cele mai relevante informații despre vită-de-vie și viticultură pentru secolele XV–XVIII. Studiul se bazează pe analiza acestor izvoare.

EARLY MODERN VINEYARDS AND VITICULTURE IN CLUJ

The beginnings of viticulture in Cluj have not been documented, although the sunny sides of the hills surrounding the settlement have always been suitable for planting and cultivating grapes. After Charles Robert d'Anjou issued his basic letter of privilege for the development of the city in 1316, an increasing number of diploma in the urban archives support the fact of viticulture and viniculture. The vineyards of Cluj (*promontories*) are located on the hills surrounding the town. Divisional letters, tithe lists, tax registers, city assembly protocols, jurisdiction protocols, and account books are the most important sources on this topic for the period between the 16th and 18th century, and are extensively used in this study.